

Vize jednoho architekta. Recenze pařížské výstavy o životě a díle Viollet-le-Duca

Ve dnech 20. listopadu 2014 až 9. března 2015 proběhla v Cité de l'architecture & du patrimoine v Paříži výstava *Viollet-le-Duc, Les visions d'un architecte* / Vize jednoho architekta, uspořádaná u příležitosti dvouletého výročí jeho narození ve spolupráci s Médiathèque de l'architecture et du patrimoine.

Cité Chaillot, francouzské muzeum architektury, touto výstavou navazuje na představení jiné zásadní postavy francouzské architektury 19. století – Henri Labrousta – na přelomu roků 1812/1813.

Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc je v Čechách znám převážně jako vlivný teoretik a zejména velmi diskutovaný restaurátor francouzských stavebních památek. Autoři výstavy však nezdůrazňovali ani jednu z těchto linií Viollet-le-Ducova působení. Naopak se snažili představit tohoto výjimečného člověka v celé komplexnosti jeho nadání: jako talentovaného kreslíře a designéra, architekta i fundovaného vědce, vlivného pedagoga a spisovatele. Stačilo vybírat z obsáhlého díla, zahrnujícího kresby, návrhy, dokumentace staveb, návrhy i realizace rekonstrukcí, novostaveb a užitého umění všeho druhu.

Výběr však rozhodně nebyl náhodný, exponáty byly voleny tak, aby se divák dostal hlouběji k této výjimečné osobnosti, aby jí porozuměl, pochopil prolnutí pozitivistického vědce, až posedlého vytvářením systému a jeho norem, i romantického umělce. Důraz na romantické vize mladého umělce není náhodný, odráží se i v podtitulu výstavy. Právě tyto vize připravily zralému vědci cestu k znovuvzkříšení světa gotických katedrál a jiných památek.

Viollet-le-Ducův příběh zůstal jen naznačen, důležité byly tematické kapitoly věnované určitým okruhům zájmů, stěžejním tématům jeho teoretické činnosti nebo vybraným projektům. Strategie výběru exponátů spočívala v komplementárnosti ukázek vlastních Viollet-le-Ducových děl, historických dokumentů, děl jeho současníků a spolupracovníků spolu s nezbytnými výstavními pomůckami, jako jsou mapy nebo modely dobové i recentní. Mnoho exponátů, uložených převážně ve státních institucích, bylo vystaveno poprvé. Zejména se jedná o rodinnou pozůstalost, která přešla do státních sbírek až v roce 2011. Vhodně dimenzované výkladové texty byly příležitostně doplňovány rozšířenými popiskami i zajímavými citáty. Svět vizí, či spíše vidin mladého Viollet-le-Duca byl navozen vytvořením odlehčujících vjemových prostor v podobě zatemněného koutu, kde byla na stěnu promítána rozeta z Notre-Dame v Paříži a citát sugerující Viollet-le-Ducovu zásadní emoční vzpomínku na návštěvu katedrály za zvuku varhan ve věku 5 let, a obdobným prostorem evokujícím intenzivní emoční zážitky z cest do Itálie – v Koloseu a Sixtinské kapli.

1

Základní orientaci získal divák pomocí úvodní časové osy umožňující paralelní vnímání událostí v osobním i profesním životě Viollet-le-Duca, jeho rekonstrukční práce a publikování nejvýznamnějších teoretických děl, zároveň však zde našel odkazy k soudobým kulturním událostem (světová výstava, publikace děl odborné i krásné literatury atd.).

Nevšední osud Viollet-le-Duca předznamenalo již kulturní prostředí, z něž vzešel, i politický kontext doby. Neprošel akademickou výchovou, o jeho vzdělání se postaral především jeho strýc Étienne-Jean Delécluze. Tento kritik umění uvedl Viollet-le-Duca do společnosti vzdělců a umělců a podnikal s ním jeho první poznávací cesty po Francii. Vedle rodinného zájmu byla na výstavě zdůrazněna osoba, která významně protáhla Viollet-le-Ducovu životní dráhu – Prosper Mérimée, od roku 1834 inspektor francouzských památek. S ním Viollet-le-Duca vázalo dlouholeté přátelství i profesní spolupráce. Mérimée se pro něj stal důležitým průvodcem a učitelem na cestách po Francii. Díky Mériméově důvěře mu v roce 1840 byla svěřena rekonstrukce baziliky sv. Máří Magdaleny ve Vézelay.

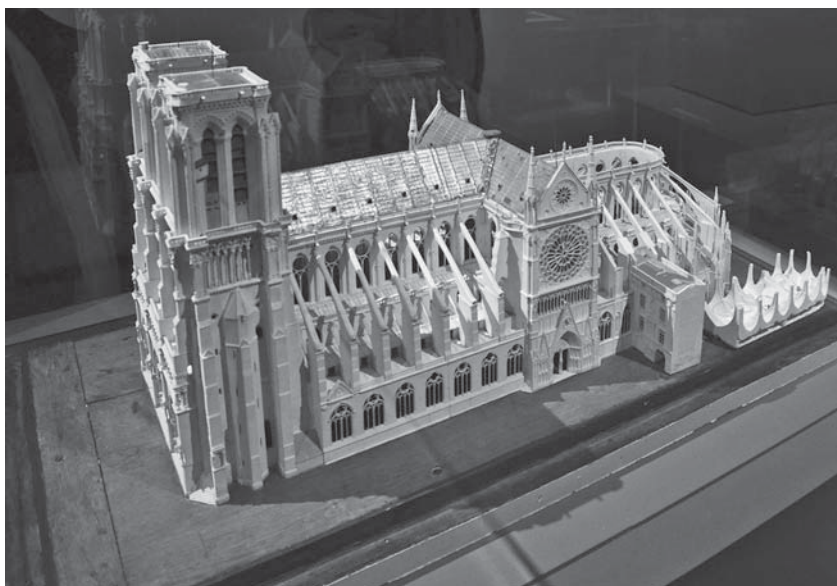
Nemalý význam pro kariéru Viollet-le-Duca měla i jeho blízkost ke královské rodině Orleánských, zejména princezně Mathildě a později i císaři Napoleonu III. Král Ludvík-Filip Orleánský mu svými zakázkami (např. obraz *Banquet des Dames*) financoval velkou cestu do Itálie.

Poznávací cesty po Francii (první větší cesty 1831–1835) a po Itálii (1836–1837) znamenaly pro Viollet-le-Duca mnohem více než jen obvyklé romantické objevování malebných ruin a hrdinské minulosti; byly i skutečným zdrojem poznání. Představovaly podstat-

Obr. 1. Eugène Viollet-le-Duc, *Jezero Séculéjo s vodopádem, u Bagnères-de-Luchon, 24. srpna 1833, akvarel, olověná tužka, kvaš. Médiathèque de l'architecture et du patrimoine, Charenton-le-Pont. (Reprofoto: Jan Veselý, 2015)*

nou část jeho vzdělání. Na rozdíl od svých akademických vrstevníků se Viollet-le-Ducův zájem soustředil na středověké památky. Zvídavý mladý muž pečlivě zkoumal navštívená místa a zajímal se o jejich historii i mýty. Talentovaný kreslíř si své dojmy neustále zaznamenával, například z italské cesty přivezl na 450 kreseb všech možných technik od náčrtů tužkou a dokumentačních skic po skvělé akvarely či kvaše. Na základě této zkušenosti mu baron Taylor zadal soubor ilustrací (249) pro kolekci *Voyages pittoresques et romantiques dans l'ancienne France* (vydáváno od roku 1837). Ostatně oddíl výstavy věnované cestám po Francii a Itálii skýtal asi největší překvapení v množství Viollet-le-Ducových kreseb z cest (například veduta *Le Havre, Mont-Saint-Michel*), ale i obrazů s náměty romantických záběrů Paříže (*Conciergerie*) i krajinářskými (*Zatmění slunce*). Osobně mě nejvíce zaujaly velmi svěží akvarely a momentky z Itálie, např. velmi moderně působící akvarel ztělesňující vizi Kolosea plného diváků či působivě ideální rekonstrukce antického divadla v Taormine. Vítaný doplněk představovala korespondence s rodinou, obsahující též četné drobné kresby.

Kresby přírodních scenerií však poukazují na další Viollet-le-Ducův zájem: o přírodní vědy – geologii, mineralogii, botaniku i zoologii. V přírodě nachází analogické zákony jako v architektuře. Speciální pozornost věnovali autoři Viollet-le-Ducově vášni pro geologii a jeho téměř posedlosti zkoumáním masivu Mont

Obr. 2. Louis-Télesphor Galouzeau de Villepin, model katedrály Notre-Dame v Paříži, 1843, sádra, dřevo, kov, papír, měřítko 1 : 100. Médiathèque de l'architecture et du patrimoine, Charenton-le-Pont. (Foto: Jan Veselý, 2015)

Obr. 3. Expozice Viollet-le-Duc, *Les visions d'un architecte* v Cité de l'architecture & du patrimoine v Paříži, pohled do inscenované pracovny Viollet-le-Duca. (Foto: Jan Veselý, 2015)

Mnozí ze specialistů pracovali pod vedením Viollet-le-Duca na řadě jeho dalších staveb. Rekonstrukce vyvolala závažnou a často emotivní polemiku o způsobu vedení rekonstrukcí a oprávněnosti rozsahu zásahů do památky.

Velký prostor byl věnován rekonstrukci Notre-Dame v Paříži (1844–1865). Podobu katedrály před rekonstrukcí prezentoval dřevěný model z roku 1843, zachycující i prvky z 18. a 19. století. Práci velké kanceláře, v jejímž čele stanuli Jean-Baptiste Lassus a Viollet-le-Duc, dokumentují stavební deníky, kontrolní a účetní knihy, stav před rekonstrukcí i po ní množství fotografií. Ukazují, že v základě úvah Lassuse a Viollet-le-Duca o rekonstrukci monumentální památky byla snaha o maximální zachování stávajících prvků a náhrada chybějících pomocí pečlivě rešerše historických materiálů i průzkumu stavby samé. Pro doplnění scházející plastické výzdoby byl zřízen specializovaný ateliér. Zároveň potřeba vyzdobit „stylově“ katedrálu vedla ke vzniku specifického dobového dekoru. Množství Viollet-le-Ducových návrhů na nástěnné malby, vitráže, práce zlatnické i kovářské a liturgické předměty ukazuje jeho nevyčerpatelnou invenci. Vítalní linie těchto předmětů předjímají o tři desetiletí Art Nouveau. Realizované předměty uměleckého řemesla i katedrální plastiky vypovídají také o schopnosti obklopit se nadanými a zručnými umělci a řemeslníky.

Autoři výstavy se záměrně vyhnuli rozboru polemik, které doprovázely Viollet-le-Ducovu restaurátorskou činnost. Způsob, kterým provázeli návštěvníka jednotlivými oddíly, jej však měl přivést k pochopení mnohočetných inspirací tohoto vizionáře, hledajícího ve všech oblastech zájmu jednotné řídící principy; logiku, pravdu a krásu.

Fascinace gotickou strukturou, která se zdála Viollet-le-Ducovi ideálním ztělesněním těchto principů, vedla jeho ruku jak při rekonstrukčních úkolech, tak v případě novostaveb a veškerého vybavení uměleckým řemeslem, které také navrhoval. Byl přesvědčen, že gotika se svou racionální konstrukcí a vyloučením všeho nadbytečného představuje ideální styl, který je možné oživit za použití současných technologií a materiálů. Své principy aplikoval při restaurování památek světských, na výstavě reprezentovaných zejména hradem Pierrefonds, upravovaných na sídlo Napoleona III., či církevních, zastoupených zde katedrálami v Bayeux (nerealizováno) a Lausanne. Přestože gotický styl pou-

2

Blanc, pro nějž vypracoval v roce 1875 mapu a o rok později vydal práci o 250 stranách dokumentující jeho geologický vývoj. Zákonitosti jeho utváření ho fascinovaly do té míry, že se pokoušel o „rekonstrukce“ předpokládaného původního stavu pohoří.

Zájem o krajinné i rostlinné momenty dokumentují i jeho studie pro výzdobu (kresby a akvarely) vlastního domu Vedette v Lausanne (kde strávil poslední léta života při rekonstrukci katedrály). V živočišné říši ho zajímaly zejména druhy noční a bizarní, pravděpodobně v souvislosti s množstvím takovýchto bytostí na chrlicích středověkých staveb. Úvahy o analogiích lidské a zvířecí tváře della Porty a le Bruna vedly k Viollet-le-Ducově ideji architektury jako živého organismu,

v němž každá část souvisí s ostatními a přispívá k bezvadnému chodu celku. Taková je podle něj gotická architektura, jejíž konstrukční logika odpovídá přírodním zákonům.

Z rekonstrukcí výstava připomněla jen ty, které měly pro Viollet-le-Duca klíčový význam. Jednalo se zejména o pilotní projekt francouzské rekonstrukční praxe 19. století – rekonstrukci Ste-Chapelle, na níž se Viollet-le-Duc podílel od roku 1840 jako druhý inspektor pod vedením Félix Dubana a Jeana-Baptista Lassuse a která pro něj znamenala skutečnou životní školu. Památka byla dokumentována řadou renomovaných specialistů – historiků, historiků umění i techniků. Poprvé byla např. provedena analýza polychromie.

žival i na svých novostavbách, dokázal se od něj oprostit ve prospěch čisté dekorativnosti, jak dokládají zachované návrhy i zbytky vybavení z císařského vlaku Orleánské železniční společnosti z roku 1856.

Závěr výstavy připomněl Viollet-le-Ducovu pedagogickou a publikační činnost. Obě tyto aktivity propojuje Viollet-le-Ducova potřeba předat nabyté vědomosti a ověřené metody práce, které se výrazně lišily od akademického způsobu výuky, proti němuž se vždy stavěl. Rekonstruovaná pracovna Viollet-le-Duca ukázala pozoruhodné množství původního vybavení. V linii úvah o vzdělávání je třeba chápat i rekonstrukci části původní expozice muzea Sculpture comparée / Srovnávací plastiky, které vzniklo z iniciativy Viollet-le-Duca v roce 1882. Sbírky tohoto muzea tvořené sádrovými odlitky francouzského, zejména středověkého sochařství (a architektonické plastiky), které byly srovnávány s příklady sochařství zahraničního i antického, komponovaného přesně podle požadavků jeho iniciátora, tvoří jednu ze základních kolekcí dnešního muzea architektury v paláci Chaillot.

Autoři výstavy pod vedením Jeana-Michela Léniauda, dlouholetého „viollet-le-ducovského“ badatele, dle mého názoru úspěšně splnili svůj cíl, na výseku z ohromné práce Viollet-le-Duca ukázat četnost možných pohledů na umělecký temperament této zajímavé osobnosti. Výstava představila dobové fotografie, portréty, osobní dokumenty a korespondenci, vlastní Viollet-le-Ducovy kresby, malby, projekty, návrhy užitého umění, kresby a malby dalších umělců či jimi realizované návrhy Viollet-le-Ducovy; dále makety dobové i recentní, sádrové doplňky katedrální plastiky, předměty liturgické i výzdobné prvky sakrálních i civilních staveb, rukopisy, tiskopisy, mapy, nábytek.

Přestože zde byla patrná snaha o „objektivní“ pohled na jeho dílo i osobnost, přece jen zde pocítujeme ocenění Viollet-le-Duca jako toho, kdo významnou měrou přispěl k identifikaci složek tvořících národní památkové dědictví. Badatel lačný nového zhodnocení jeho rekonstrukčního přístupu měl možnost poučit se či podebatovat na celodenní konferenci věnované aktuálnosti této osobnosti. Druhá konference byla soustředěna na pedagogickou činnost Viollet-le-Duca.

Výstava ukazuje, že nejen tematicky zaměřené výstavy, ale i ty monografické mohou přinášet nové úhly pohledu a plně uspokojit odborného i laického diváka. Lze jen doufat, že se takto kvalitně připravené projekty věnované významným architektům 19. i 20. století vrátí i do našich výstavních síní.

Při příležitosti výstavy byl vydán nejen stejnojmenný katalog – monografie Viollet-le-Duca (Norma 2014, 260 stran, 200 reprodukcí, kolektivní dílo pod vedením Laurence de Finance a Jeana-Michela Léniauda), ale i četné další publikace včetně reprintů vlastních Viollet-le-Ducových knih.

Radmila VESELÁ

SUMMARY 1/2015

The development of architectural-historical research in the Czech Republic: from the middle 20th century until 1989

Jana PAŘÍZKOVÁ ČEVONOVÁ

Keywords: architectural-historical research, Dobroslav Libal, SÚRPMO, methodology, history of research

In a historical overview, the study deals with the development of architectural-historical research in the Czech lands from the 19th century to its methodical stabilization within the practice of the State Institute for the Reconstruction of Historical Towns and Buildings (SÚRPMO). The gradual transformations of design and preparation under the influence of art history, heritage protection, and related architectural practice are monitored. Attention is given to the individual contributions of knowledgeable scientists as well as to developments conditional to the change of tasks and institutionalization. The second part of the study covers the period from the middle 20th century until 1989. At that time, architectural-historical research definitively gained the character of a stabilized and sophisticated methodology, particularly in the context of the demanding tasks of the independent design institute of SÚRPMO in the third quarter of the 20th century under the leadership of art historian Dobroslav Libal and later Jan Muk. The primary objective of the SÚRPMO research was to obtain a relevant professional basis which would serve as documentation on one hand and for establishing heritage protection and ensuring optimal conservation on the other. The findings thus obtained are undoubtedly a scientific contribution as well, enriching other disciplines including art history. The SÚRPMO method of architectural-historical research later became the foundation for a still valid methodology of the Heritage Institute (author Petr Macek), but also became part of university education (e.g. the curriculum of František Kašíčka). From the outlined developments of construction historical research, it was seen, among other things, that the fundamental contribution to the existing development of the construction historical research method is a complexity of knowledge, conditional to the teamwork of specialized professionals.

The Strasbourg Court and Cultural Heritage Protection in Europe

Jan MALÍŘ

Keywords: ECHR, ECtHR, right to peaceful enjoyment of property, cultural heritage, protection and access

The present article analyzes the existing case-law of the European Court of Human Rights (ECtHR) which pertains to cultural heritage protection and access to cultural heritage. While this case-law is often criticized for seeing cultural heritage issues too narrowly through the prism of interferences with the right to peaceful enjoyment of property under Article 1 of Protocol 1 to the European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR), the article argues that the impact of this case-law is not negligible.

The important period of 1989–2014 in the development of our historic towns

Karel KIBIC

Keywords: urbanism, history of conservation, heritage reservations, heritage zones, urban reconstruction

In a balanced and clear method, the article addresses the development of the protection of towns and urban planning after 1989 with regard to the previous period. The introductory part of the article addresses the actual formation of institutional protection of historic town centers in the 1950's, which coincided with the establishment of the first heritage reservations and the establishment of programs for their comprehensive recovery. Following on this is a brief outline of the development of urban heritage protection up to 1989 with a focus on the development of legislation and on the most important reconstruction projects. The second part is devoted to the characteristics of the situation after 1989, particularly to the issue of increasing the number of generally protected heritage areas and to general transformations in the approach to the protection and restoration of historical sites, which is characterized on the one hand by the influx of new investments, and by the Czech Republic's accession to international conventions on the protection of monuments and landscapes on the other.

ERRATA

V čísle 3/2014 jsme zapomněli uvést, že příspěvek Josefa Štulce Padesát let Benátské charty vznikl z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR DKRVO – dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace v roce 2014.